

אפיקי יהודה

ספר זכרון להרב יהודה גרשוני זצ"ל

קובץ מאמרם בענייני מלכות, משפט וחברה

בעריכת

איתמר וריהפטיג

**הוצאת אריאל – מפעלי תורה, יהדות וחברה בישראל
ירושלים, תשס"ה**

מודרנית, תוך כדי דין ברכרו המאלפים והמאירים. יהיה זכרו ברוך – ויהיו שבחותיו מדורבות בקדם.

א. רקע ההיסטורי

בהיסטוריה של העם היהודי, אין אנו מוצאים, בכלל, נשים בתפקידים ציבוריים לאורך זמן. יוצאת מן הכלל בולטות היא דברה הנביאה, אשר נאמר עליה (שופטים ד, ד): "זקנורה אשה נביאה אשת לפידות קיा שפְתָה את יִשְׂרָאֵל בַּעַת קְהִיא". השופט שימש גם כדין וגם כמנהג – וכהונתה של דבורה בתפקידים אלו היה אירע נדיר. יוצאת מן הכלל שנייה הייתה של לומצין המלכה, אשר מלכה בשנת 76 לפני הסנהדרין, ר' שמעון בן שטח.

האמת היא, שלאורך ההיסטוריה האנושית כולה, היה זה די נדיר למצוא נשים בחנותות הציבור, עד לתחלת המאה האחרון. רק אחרי מלחמת העולם הראשונה, העונקה לנשים בעולם הרוחב הזכות לבחור ולהבחר למשרת ציבורית: בשנת תרע"ז (1917) ברוסיה, תרע"ח (1918) באנגליה, תרע"ט (1919) בגרמניה, תרע"פ (1920) באורה"ב וקנדה, תשי"ד (1944) בצרפת, ובשנת תש"א (1971) בשוויץ. בתגובה להתרומות אלו, עלה לדין זכותן של נשים לבחור ולהבחר, en masse, גם בספרות השו"תים של השנים תרע"ח-תרע"פ (1920-1918). לאחר מלחמת העולם הראשונה, הפקה "פלסטינה" למנדט בריטי, ונערכו הכנות למימוש הצהרות בלפור ולכינון שלטון אזרחי. כמו בשאר העולם, עלה לדין במסגרת זו, שאלת זכות נשות ארץ ישראל לבחור ולהבחר. כמובן, פוסקי ההלכה בארץ ובחוץ נטו חלק פעיל בדין זה.² כ חמישים שנה מאוחר יותר, החל משנת תש"ל, שוב נדונה שאלה זו בספרות התורונית; בתקופה זו, העלו כמה קהילות אורתודוקסיות באורה"ב לפניה ובניהם את שאלת הצטרפות נשים להנהגת בתיכנסת.³ ואחרונה, בתורף תשמ"ז, עלה שאלת מוריינו ורבינו הרה"ג יהודה גרשוני זצ"ל^{*} דין בשאלת מעמד האשעה בהלכה באופן כללי, ונשים בחנותה ציבורית באופן ספציפי, כמה וכמה פעמים בספריו ומאמריו הרבים. החלטנו משוו"כ, לדון בשאלת נשים בתפקידים ציבוריים בתקופה

2. מנחם פרידמן, חברה ודת – האורתודוקסיה הלא-ציונית בא"י (תרע"ח-תרצ"ז, 1936-1918), (הועצא

יר בנ-צבי, ירושלים תשמ"ח). עיין במירוח בפרק שני, עמ' 184-146. ועוד: יהוקאלה כהן, נשים בחנותה הציבור – המחלוקת על חברות נשים במושגיה דתית, הקיבוץ הדתי – נאמני תורה ועכוזה, ירושלים תשנ"א, עמ' 48-41; יהוקאלה כהן, "המחליקות בין הרבנים קוק וויזיאל על מנתöz' זכות בחירה לנשים", הגות, כרך ה', עמ' 83-95; פרופ' מנחם אלון, בג"ץ 153/87 "לאה שקדיאל נגד השור לענני שליט"א לפניו או/ו אחריו שמות הגדולים המצויטים בהמשך, שמי ותורות אלו חיימ. אין בכוונתי לוזל ביכורם, ח"ז. את הכתבי מ"ר, שמרת במאמר זה לר' יהודה גרשוני זצ"ל. זכית ללמידה תורה וחכמה אצלן, כшибת הארץ ישראל, בברוקלין, ני. בין שנות תשכ"ה ותשכ"ט, ואך

3. לא נדון בשאלת זו בפרטוט, במאמרנו זה, ורק נזכיר כמה מהתשוכות העיקריות בנושא. לחיתור:

הרבי פרופ' אריה אברהם פרימר

נשים בתפקידים ציבוריים בתקופה המודרנית*

ראשי פרקים:

א. רקע ההיסטורי

ב. "מלך" ולא מלכה

ג. הגדרת שורה

ד. טעם איסור שורה אצל נשים

ה. שינוי מהותי בכללי השלטון בעידן המודרני – כללי הדמוקרטיה

ו. זכות הנשים לבחור ולהבחר – נימוקים לאסור

ז. זכות הנשים לבחור ולהבחר – נימוקים להיתר

ח. נשים כחברות במוסדות דתיות – שיקולים נוספים

ט. סיכום

י. נספח 1: נשים במוסדות דתיות – נימוקים בהלכה بعد

יא. נספח 2: תשובה הרבי ישראלי בניידון

*חוותינו נוחונה לאחוי, הרבי יששכר דב פרימר, על העורחות החשובות, המאלפות והמאירות, וכן לדין על לין כ"ז, על עורחתה הרבה בעריכה ובכינוסות.

1. חוץ ממילוי הדרמה אלה, נמנעת מחלוקת זה מחלוקת וחוארים כמו מוריינו או הגאנן, וכן זצ"ל או שליט"א לפניו או/ו אחריו שמות הגדולים המצויטים בהמשך, שמי ותורות אלו חיימ. אין בכוונתי לוזל ביכורם, ח"ז. את הכתבי מ"ר, שמרת במאמר זה לר' יהודה גרשוני זצ"ל. זכית ללמידה תורה וחכמה אצלן, כшибת הארץ ישראל, בברוקלין, ני. בין שנות תשכ"ה ותשכ"ט, ואך זכית להסמכתה "יוראה יורה" מידין.

אפיקי יהודת

ב. "מלך" ולא מלכה

נקורת המוצא לדין בשאלת זו, הינה הפסוקים בספר דברים הדנים בפרשת המלך (דברים יז):

(יד) כי פבא אל קאנץ אאשר ה' אלליך נמן לך וירשפה וינשבטה בה ואמרך אשיקה עלי מלך לקבל הגויים אאשר סביבתי: (טו) שום פשים עלייך מלך אאשר יכתר ה' אלליך בו מקרוב אחיך פשים עלייך מלך לא תוכל לחת עלייך איש נכרי אאשר לא אחיך הוא: (כ) לבלתני רום לבכובו מאחיך ולבלתני טור מן קפוץנה ימין ושם אורל למען יאריך ימים על ממילכתו הוא ובנוי בקרוב ישראאל:

על פסוקים אלו דרשו חז"ל בספרי (פסקא קנ"ז):

(1) "מלך": ולא מלכה.

(2) לא תוכל לחת عليك איש נכרי: מכין אמרו, אין ממנים פרנס על הציבור עד שתהא אימוד מישראל.

(3) **"למען יאריך ימים על ממלכתו":** אם הוא עושה מה שכותב בעניין, כדי הוא שייריך ימים על ממלכתו.

הרב שמואל אלימלך טוירק, שו"ת פרי מלכה, סימנים ס"ז-ע"א (כללו תשובה הממחירות של הרב מנשה קלין – סי' ס"ח, ומהרב כהריאל טכORTH – סי' ע', וחוגבותיו להם); הרב שלום משאש, ש"ח משמש ומגן, ח"ב, סי' ס'; הרב גודליה שווורץ, אב"ד של ההסתדרות הרכבתית אמריקה, באירן תשנ"ז, בחשובה לשאלת הרוב שמואל גולדין. לחומרה: הרוב משה פינשטיין, שו"ת אגדות משה, י"ד, ח"ב, סי' מ"ה; הרב מנשה קלין, שו"ת משנה הלכות, חלק ו סי' רנ"ד; הרב כהריאל פישל טכORTH, על מגענות נשיםatabarot בבחני בסכת", הדורות, חשיורי תשלה"ג, עמי 28-23, וכן בשבלין, שנה ט"ז, קובץ כת"ל, כסלו תשלה"ז, עמ' פ"ה-צ"ב; הרב משה שטרנברג, שו"ת תשובה והנהגות, ח"ג, סי' חל"ז. עמדת ביניים: והרב יוסף דוב הלוי סולובייצ'יק ("הרבר"), בשיחה עם הרוב בנימין ולפיש בעשנה תש"ט, לא ראה מקום לאשרה לשורת חברה בוועדר המנהל את בית הכנסת, מכיוון שהחלחות הוועדר אינן מתקבלות על ידי איש בוועדר, אלא קבוצה. מאידך, הרוב בן הסתיג מלנותו אשה כנשיאות הקהילה, מכיוון שלנשים זכות להחליט בלבד בנסיבות מסוימים וחשובים שמהווים שורה. כמו כן, סבור הרוב, שאנו נכוון למונוט אשה בסגנון-נשואיה הקהילה, שדבר זה העשי ליזור את הורשות המוטעה, שהיא יכולה להחמנות כנשואיה הקהילה. לרבות לא הייתה שום הסתייגות בקשר למינוי אשה למשגיחות כשרות; להיפוך, הוא ראה בואה ובר טבעי ביתר. מאמרי ספר בנוואס:acci וינורות, פמיניות ויהודיות (ידיעות אחוריות, תל-אביב תשט"א) פרק ז – נישים ותפקידים ציבוריים", עמ' 117-104; R.J. Bleich, Contemporary Halakhic Problems, II (Ktav: New York 1983); "Women on Synagogue Boards," pp. 254-267; Rabbi Chaim Jachter, Gray Matter – Chapter XII "Women and Leadership Positions," pp. 99-104. Discourses in Contemporary Halachah (2000), "Women and Leadership Positions," pp. 99-104.

(4) "הוא ובנוו": שם מת – בנו עומד תחתיו...; [וכן] לכל צרני ישראאל שבוניהם עומדים תחתיהם.

מדרשות (1) ו-(2) הבנ"ל אנו למדים, שאסור להמלך גוי או גור כמלך, ואsha כמלך; וכן אין ממנים גור או גוי כפרנס על הציבור. דרישות (3) ו-(4) מלמדות אותנו, שתפקיד מלוכה ושררה הם מטבחם לתקופות בלתי מוגבלות ("יארך ימים"), ועוברים בירושה מאב לבן.

וכן פוסק הרמב"ם (הכלות מלכים, פ"א):

halcha ד: "אין מעמידין מלך מקהל גרים אפילו אחר כמה דורות, עד שתהיה amo מישראל, שנאמר: לא תוכל לחת عليك איש נכרי אשר לא אחיך הוא, ולא למלכות בלבד, אלא לכל שרותם שבישראל; לא שר צבא, לא שר חמשים או שר עשרה, אפילו ממונה על אמת המים שMahon ממנה לשורות. ואין ציריך לומר דין או נשיא, שלא יהיה אלא מישראל, שנאמר: 'מרקם אחיך תשים عليك מלך' – כל MERCHANTABILITY אתה משים, לא יהיה אלא מקרוב אחיך".

halcha ה: "אין מעמידין אשה במלכות, שנאמר: 'עליך – מלך' ולא מלכה. וכן כל MERCHANTABILITY שבישראל אין ממנים בהם, אלא איש".

halcha ו: "ואין מעמידין מלך ולא כהן גדול, לא קצב, ולא ספר, ולא בלן, ולא בורsti, לא מפני שהוא פסולין, אלא הויאל ואומנותן נקלה, העם מזולין כהן לעולם; ומשיעשה במלאתה מלאו יום אחד, נפסל".

halcha ז: "כ倘 מעמידין המלך, מושחין אותו בשמן המשחה... כיון שנמשח דוד וכוה בכתור מלכות, והרי המלכות לו ולבניו הזוכים עד עולם... ומאחר שימושהין המלך, הרי זה זוכה לו ולבניו עד עולם, שהמלכות ירושה, שנאמר: 'למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובנוו בקרוב ישראאל'."

יש לציין, שבספרינו, נתמעתה האשה אך ורק מלוכה (דרשה 1), ואילו הגר נתמעת גם מלוכה וגם משררה (זההינו מלהיות פרנס על הציבור, דרשה 2). והטעם להבחנה זו, שבין אשה לבין גור, נועז בבן, שאשה נתמעתה מלוכה רק עיי דיקום של חז"ל "מלך ולא מלכה". אין, איפוא, להרחיב את הדיקוק מעבר לגבולותיו הזרים. לעומת זאת, התורה החמירה בגין גור, והוזיאם מלוכה ושימה (=שררה) להדייא, באומרה: "לא תוכל לשים عليك איש נכרי". לפי הרוב משה

פינשטיין⁴, הבחנה זו, בין אשה לגוי ונגר, לענין כל שורה, הינה דעתם של ר' שי, תוספות, החינוך, הר' ז' ועוד, אולי אפילו של ר'וב הראשונים. ברם, לא כן דעת הרמב"ם, כפי שרainer בהלכה ה, המובאת לעיל. הרמב"ם ממעט אשה מכל תפקידי שורה⁵. יש הטורדים, שאיתור זה הוא רק מדרבנן (משום צניעות או כבוד הציבור)⁶. אחרים סוברים, שאיסור שאר שרות לאשה הוא מDAOרייתא, והרמב"ם למד בכך מאנלוגיה לגוי ונגר⁷. מכל מקום, כלשון הרמב"ם מצינו בספר (מהדורות פינקלשטיין), במדרש תנאים ובמדרשי הגadol על אחר.

ג. הגדרת שורה

מהי "שרה"? הרמב"ם בהלכה ד, כולל בתפקידו שורה – נשייא, דיין, ש"ר צבא, שר חמישים או שר עשרה, ואולי ממנה על אמת המים שמלחק ממנה לשודות. הדוגמא האחורה מוכיחה, לכוארה, שאין קשר ישיר בין כבוד התפקיד והשרהubo. יחד עם זאת, כל תפקיד שיש בו אלמנט של כפיה ויכולת לעשות החלטות שריוןויות ללא עורין, בכלל בשורה. בהתאם להגדרה זו, דין הרוב משה פינשטיין⁸ במערכת השגחת כשרות, בה יש "משגיח" ו-"רב המכשיר". אלה האחرون, זכות החלטה ואחריות סופית, גם נגד רצון בעל העסוק ודעת המשגית. במקורה כזו, פסק

⁴ הרוב משה פינשטיין, שות אגדות משה, יוז"ה, ח"ב, סימנים מס' ד"ד ומ"ה.

⁵ וכן דעת הריטב"א, בחידושיו לשבותות ל, א, ד"ה שבעתה.

⁶ כן כתבו לרוגמא: הרב דוד חיים שלוש, שorth חמדת גנואה, ח"ג, סי' לג – וענין עוד שם בסימנים ל"ב ול"ד; הרב שמואל אלימלך טוירק, שorth פרי מלכה, סי' ס"ט, ועוד. ואולם, בספר גוני ראייה – לקט מכ"ק של מון הרוב אברוחם יצחק הכהן קוק וצ"ל בהלכה ובמחשבת, ח"ג, ביאורים בהלכות מלכים לרמב"ם, פ"א, ה"ה, והרב קוק חולק. הוא מורייך מלשונו של הרמב"ם, שכח: "זונן כל משימותubishi של ישראל אין ממנים בהם אלא איש". ולא כחכ: "... אין ממנים בהם אש"ה", כפי שהחhil את ההלכה: "אין מעמידין אשה במלכות", לועת הרב קוק, רשות הרמב"ם למעט טומנות ואנדרגוניות, דהיינו פסק אש"ה: "שלא נאמר [שאשר משימות אצל אש"ה] הוא רק מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא, שזו היה מוחור בטומנות ואנדרגוניות ממש פסק ורבנן לך לא".

⁷ כן כתוב הגר"ם פינשטיין, לעיל, הערכה 4. וענין מש"כ הרב מנשה קלין, "דברי מניין אשה כמשגיח כשרוח". בית הלל, שנה ג', גליון ב' (ו), אירח תשס"ב, שצין למבייט בקרית ספר, הלכות מלכים, אורה שנ"ג, שודשין מ"תשים" –iscal שורה במשמעותה. ועיין בשorth סבא קדישא, מהרב ש"א אלפנדי, חור"מ, סי' ל"ב, בכתב, שאם הרמב"ם היה לומד רבר זה מסברא, היה כותב "עראה לי". וע"כ שיש טיעות, או שחשר בספריו של פינני. וכן כתוב הרוב דוד צבי הופמן, לקמן, העrho, 37, שהגראת הנכונה בספריו קני', על הפסוק "איש נכר", היא: "מכאן אמרו, אין ממנית פרנסת על הציבור".

⁸ שorth אגדות משה, לעיל, הערכה 4. וענין מש"כ הרב מנשה קלין, לעיל, הערכה 7, שהולך (לחומרא). וענין לעיל, הערכה 3, בקשר לשיטת הרב יוסף דוב הלוי סולובייצ'יק.

הרוב פינשטיין, כי אין למשגיח שורה, אלא הינו כפועל אצל הרב המכשיר. משומך, מסיק הרב פינשטיין, שגם לפי שיטת הרמב"ם מותרת אשה לשורת כמשגיחת. לעומת זאת, לתפקיד של רב המכשיר, יש שורה וכח כפיתי; על כן, אין לאפשר לאשה לשמש בתפקיד זה.

ד. טעם איסור שורה אצל נשים

יש לחזור טעם שלילת מלכות – ואילו דהרמב"ם כל תפקידו שורה – מנשים. מעניין הדבר, שהפרשנים הראשונים אינם דנים בשאלת זו, ורק בדורות האחרונים החלבו בשאלת זו.

(1) הסבר רוחני למדי הוא, שיש "משחק תפקידים" ביהדות, כשהפקיד הגבר הוא יותר ציבורי יותר אגרוטיבי, כלשון הגמara (יבמות טה, ב): "האיש דרכו לככוש, ואין האשה דרכה לככוש". תפקיד האשה הוא יותר פרטני ויתר משפחתי, וכלשון הכתוב (תהלים מה, יד): "כל כבודה בת מלך פנימה". על ידי הגבלת תפקידיה הציבוריים, רמזה ההלכה שמקומה ואחריותה העיקריים של האשה, אמורים להיות בביתה – ולא בבית הנבקרים.

(2) ראיינו ברמב"ם (פ"א, ה"ו), שאין ממןין למלך מי. שיש חשש כלפי שעם יזול כהנחותו. הרוב ייחיאל מיכל עפשתין⁹ רואה קשר בין פסול הנשים והගרים לשורה, ובין הצורך "לראות שלמלך יהיה הכבוד היותר גדול". אולי בדיון המודרני, מחקרים וטקטים מראים, שבוחרים נוטים להעיף דמות גברית אבהית על פיו אשה חזקה.

(3) מודר' הרוב יהודה גרשוני¹⁰ בדעה, שפסול נשים למלכות ולשרה מבוסס על תוכנת רחמנות-היתר של הנשים¹¹: "אשה לא יכולה להיות לא מלך ולא דין, מפני שהן רחמניות ולא יכולות לנаг את העם במלחמות... וכן למשפט".¹²

⁹ ראו לדוגמה: Leo Levi, *Man Woman – The Torah Perspective*, Jerusalem, 1979, p. 17; R. Ahron: Soloveitchik, *Logic of the Heart, Logic of the Mind*, Jerusalem: Genesis Jerusalem Press, 1991, pp. 92-97; R. Ahron Soloveitchik, Major Addresses, Union of Orthodox Jewish Congregations – 1969 Midcontinent Conclave, pp. 21-32; Rabbi Moshe Meiselman, *Jewish Woman in Jewish Law*, New York: Ktav and Yeshiva University, 1978, pp. 14-15 and 140.

¹⁰ הרוב ייחיאל מיכל עפשתין, ערוץ השולחן העתיק, הלכות מלכים, סי' ע"א, סעיף ט.

¹¹ הרוב יהודה גרשוני, "האשה בגדרה ובhalbה", קיל יהודה, עמודות תש"ה-תש"ק.

¹² מגילה יד, ב.

¹³ לעיל, הערכה 11, עמ' תק"א ו-תק"ג.

(4) בנגד לדעתו הנ"ל, סובר הרב חיים דוד הלווי¹⁴, שהלכה זו היא גזירתה הכלוב ללא טעם. לדיוו, אין מניעה הילכית עקרונית שאשה תהיה מלכה. כהוכחה לכך, מציין הרב חיים דוד הלווי, שלמרות שאין למנות אשא למלכה, היא יורשת מלוכה.¹⁵ ברם, יש לציין, שבנקודה אחרתנו זו חולקים עליו חבירו: הרב ברוך עפשטיין,¹⁶ הרב אהרון מילבסקי,¹⁷ הרב דוד צבי זעהמאן,¹⁸ הרב יוחנן פישל פערלא¹⁹ ומור"ר הרב יהודה גרשוני.²⁰ הרבניים פערלא וגרשוני אף מביאים ראייה,²¹ שאין הבנות יורשות מלוכה, בלבדון הרמב"ם: "זהרי המלכות לו ולבנינו הזכרים עד עולם". הרב מאיר בלומענפאלד²² הביא, שכן כתוב רבנו دون יצחק ארכונאל להדריא. בספרו, נחלת אבות, מסכם הארכונאל את המעלות שבמלכות, ומציין שאין מעמידים אשא במלכות – "וזאינה יורשת מלכות".

ה. שינוי מהותי בכללי השלטון בעידן המודרני – כללי הדמוקרטיה
בימי קדם, מינוי מנהגי הקהל והעם, בא "מלךעלת" – דהיינו ע"י החלטה של קבוצה של זקנים, נשים, תלמידי חכמים, פרוטיסטים, גיבורים וכדומה. לעומת זאת, בעידן המודרני, מינויו מנהגי הקהל והעם, כמעט בכל הדרגות, נבחרים בבחירות דמוקרטיות. במינוח מודרני, דמוקרטיה היא "משחק שלטון" עם כללים מוגדרים ומוסכמים מראש. הכלל הראשוני הוא, ש"הרוב קובע" (majority rule). כלל זה אומר, שלמרות שהמייעוט הצבע נגד מועמד מסוים, מכיוון שהוא מועמד זכה

14. הרב חיים דוד הלווי, שו"ת מיט חיים, ח"א, סי' ע.

15. עיין מנתת חינוך, מצוה תש"ג, ושוו"ת נודע ביהדות, מהדור"ק, ח"מ, סי' א.

16. הרב ברוך עפשטיין, מורה תימית, דברים יז, טו, אות פ, בסוף.

17. הרב אהרון מילבסקי, נחלת אהרון, סי' ג.

18. הרב דוד צבי זעהמאן, העורות המופיעות בספר השלמה למנתת חינוך, הוצאת שלזינגר, מצוה תש"ז, עמ' ק"ד.

19. הרב ירוחם פישל פערלא, העורות המופיעות בספר השלמה למנתת חינוך, הוצאת שלזינגר, מצוה תש"ז, עמ' ס"א.

20. הרב יהודה גרשוני, משפט המלוכה, הילכות מלכים, פ"א, ה"ה. ועיין עוד: הרב יצחק אריאלי, עניינם למשפט ברוכות מט, א, אות ז, ד"ה מלוכה (עמ' קוו); הרב בן צין נשר, "מנוי נשים לשורה", דברי משפט, (מכון דברי משפט – מוסדות שירת דבורה, תל-אביב תשנ"ו), עמ' רכו-רלו.

21. וכן ר' הרב בצלאל זאב שאפרמן, שו"ת הרב"ג, ח"ג, סי' י"א, אות ג. ה. הביבים ודון דבריו, הרב אברהם יפה-שלזינגר, שור"ת באර שרים, ח"ב, סי' מ"ה, סוף א. ועיין במאמורו של הרב ישראל רוזן, "שים בתפקידים ציבוריים", חחומיין, כרך י"ט (תשנ"ט), עמ' 27-17, וב〽הו"ר בעמ' 20-21, שהביא חבל פוסקים הטוכרם שאין ירושה לבת בתפקידים שורה.

22. הרב מאיר בלומענפאלד, ספר אויר עולם, פרק שני, בסוף.

ברוב הקולות – הוא המנהיג המוסכם והמקובל על כולם. הכלל השני בבחירות דמוקרטיות הוא, שמוסכם על הבוחרם והנבחרים מראש, שהבחירה הינה לתקופה מוגבלת (על פי רוב שנים) עד שש שנים – ולפעמים עד עשר שנים); לאחר תקופה זו, מתקיימות בחירות חדשות. יתרה מכך, הבוחרם יכולים לסלק את הנבחר, בכל עת שירצטו, על ידי היליך של הבעת אי-אמון. הכלל השלישי הוא, שהבחירה היא אישית; אין כוח השלטון עבר אוטומטי לבני המשפחה בירושה, בלי היליך של בחירות. כוחו נובע מהם, ואינו עליהם – אלא ברשותם. לנבחר רק הכוח שהבחירה מסכים להעניק לו.

לאור שניים מהותיים אלו בכללי הבחירה והשלטון, יש מקום לדון אם תפקידים ציבוריים בעידן המודרני – למרות כוחם ורמת דרגותם – נחשים עדין לתפקידו שורה, כפי שהגדירה התורה, ואם הם אסורים, לדעת הרמב"ם, לנשים. וכן יש לדון בנסיבות נשים לתהיליך הצבעה. להלן טיכום השיטה לאסור ולהתיר.

ו. זכויות הנשים לבחור ולהבחר – נימוקים לאסור

במחלקה שהתקיימה ב-1918, על זכויות הנשים לבחור או להבחר, "האסכולה המחמירים" העלה שש טיעונים עיקריים לשול מנשים הזכות לבחור או להבחר, גם אם הבחירה הינה דמוקרטיות. יש לחקק את הטיעונים, לנימוקים הלכתיים (קטעים 1-3, המובאים להלן) ונימוקים השקפתיים (קטעים 4-6, המובאים להלן).
(1) כפי שהבאנו לעלה, הרמב"ם שול מנשים הזכות לשורת בתפקיד שורה, משום "מלך" – ולא מלכה". לבארה, עצם תפקיד השורה אסור לנשים.²³ הרמב"ם אינו מציין בשום מקום, שמנגנון המינוי לתפקיד שורה, משנה בנסיבות הבחירה. כמו כן, יש מקום לשול מנשים אף הזכות לבחור, מכיוון שבבחירה, האשא יכולה להפיק דעת מיעוט לדעת הרוב, ולכך את דעתה על הבחירה.²⁴ למרות שישנם ראשונים החולקים על הרמב"ם, ואסורים לאשה רק שורה של מלכות, אי-אפשר לדוחות לגמרי את שיטתו של הרמב"ם, במקום שאין הכרעה ברורה נגידו – שלא בשעת הדחק.²⁵

23. ראה לדוגמא, שו"ת חמדה גנווה, לעיל, העורה 6, סי' לד.

24. הרב ישראל זאב מגצברג, זאת חותמת התורה, עמוד ת.

25. הרב משה פינשטיין, שו"ת אגרות משה, י"ד, ח"ב, סימנים מ"ד ו-מ"ה.

- (2) במשך הדורות, לא נגנו קהילות ישראל לבחור נשים לתפקידים ציבוריים, וכן לא היו הנשים מעורבות בתהליכי הבחירה; מנהג ישראל דין הוא.²⁶
- (3) ההלכה מוסתת, כמה שאפשר, למנוע התנהגות שלולה להביא לפריצות. דין פוליטי מהчив בחירה פתוחה, והחלפת דעתות באופן חופשי. מיגוג חפשי של המינים אינו לפי רוחה של היהדות.
- (4) המשפחה הינה יסוד אומתנו, יותר מתרבויות אחרות. באמצעות המשפחה, האשה היהודית אמרה להגשים את עצמה – ובייה הוא מקור גאותה והזרת. מעורבות פוליטית של האשה תפקיע את הבית ממרכז התעניניותה – ועל ידי כך יוחלש המרכיב של המשפחה היהודית.²⁷
- (5) מעורבות פוליטית על ידי נשים עלולה לקלקל שלום הבית. יתקן שלasha תהיה דעה שונה מבعلاה, והמחלוקה תשרור בינויהם.²⁸

- (6) ולכטוף, מעורבות פוליטית עלולה לקלקל את מידותיהן של הנשים. נשים תלמידה להיות אגרסיביות, וכן להחני. אם משתמש לשלים בית היא מצבעה נגד מצפונה וכדעת בעלה – הרי ששיתקה לעצמה! דבר זה יביא במוקדם או במאוחר לתסכול ומרירות.²⁹
- במחלוקה שהתקיימה ב-1918-1919, רוב רבני היישוב היישן בארץ ישראל נטו לאסור על הנשים לבחר או להבחר, וביניהם: הרב ירושע ליב דיסקין,³⁰ הרב יוסף חיים זוננפלד³¹ הרב יהיאל מיכל טוקצינסקי,³² הרב אברהם יצחק הכהן קוק,³³ הרב זאב

ישראל מינצברג³⁴ הרב אברהם אלנדאך³⁵ מאידך, הרב צבי פסח פרנק³⁶ רبه שי ירושלים, הרב דוד צבי הופמן מברילין³⁷ והרב דוד פריל מאורה³⁸ הטענו להענין הנשים את הזכות להבחר, למורת שתירו לנשים לבחור. הרב צבי פסח פרנס הדגיש, שלדעתו המצב הוא שעת הרחק – שם לא תוענק זכות הבוחרת לנשיות, לא תהיה לקהילה הדתית שום השפעה על עתיד המדינה – ולימים, וזה הפך לכו המפלגה של "אגודת ישראל". העדה החורפית, מאידך, הכרעה כמחמירין לאסור על הנשים לבחור או להבחר. עקב החולשה הבורה שלה בהצעות היא נקתה עמדת "התבדלות", והפסקה כל קשר עם הממסד החלוני.³⁹

בעידן המודרני, כתבו עוד כמה פוסקים מאמריים לאסור כל תפקיד שורה בנסיבות וביניהם, הרב מאיר אמסעל⁴⁰ והרב מנשה קלין.⁴¹

ז. זכות הנשים לבחור ולהבחר – נימוקים להיתר

אולם, בחלוקת זו הייתה גישה הכלוחית נוספת, אסכמה מקילה, שיזגה, בישאר, עדמת תנועת המזרחי/הפועל המזרחי. בשנת תרע"ט, למרות (או אולי בגלל) פסקו לחומרא של הרב הראשי אברהם יצחק הכהן קוק, פרסום מפלגה זו או ההצהרה הבאה:

34. זאת חוות התורה, לעיל, הערא 24, עמוד ח; ועיין גם בתשובותיו, שו"ת שאירית ישראל, ח"מ, סי' ג.

35. הרב אברהם אלנדאך, ספר ענף חיים, זכרוני אייש, סי' ס"ג – והшиб בשם בשם הבוד"ץ של התימנים בירושלים.

36. עיין ב"חברה ודת", לעיל, הערא 2.

37. הרב דוד צבי הופמן, ישرون, כרך 6, עמ' 262-266 (חוץ"ט, 1919); ושוב, בתגובה להרב פרנס בעמ' 515-521. התרגoms לעברית, של עמודים 262-266, מופיע בספר הקיבוץ בהלאה (העאת קיבוץ שעליים-חדר"מ), בטופי מאמרו של הרב יוסף אפרתי "חברות נשים בוועד מקומי בשיבור שותפי", 277-290 – בנספח ב', שם, עמ' 286. הרב יוסף אפרתי, שם, עמ' 284, מציין, שהרב הופמן שבעקבות מוסיפות בפולין וליטה החירוו לנשים לבחור, והוא רצה לפרסם דעתו לאיסור. פסקו לאיסור והובא עיי' הרב יהיאל יעקב ויינברג, בשו"ת שרדי אש, ח"ב, סי' נ"ב, ובח"ג, סי' ק"ה.

38. הרב הוסיף, שכן אסרו ה"חפץ חיים" והרב חיים עוזר גורדזינסקי. הרב אליעזר מאיר פריל, המאור, ח"א, סי' נ"ז.

39. מנחם פרידמן, לעיל, הערא 2.

40. הרב מאיר אמסעל, המאור, שנה י"ב, קונטרס א' (ק"ז), תש"א, עמ' 14-20; המאור, שנה י"ב, קונטרס ב' (ק"ח), חזון-כסלון, תשכ"א, עמ' 11-7. הדין היה בעניין נשים כמשגיחות כשרות.

41. הרב מנשה קלין, שו"ת משנה הלכות, ח"ז, סי' ו"ז – מובא גם בשו"ת פרי מלכת, סי' ס"ח – בעניין מינוי אשה להנהלת ביכ"ע; הרב מנשה קלין, "בדרכו מינוי אשה כמשגיח כשרות", בית הלל, שנה ג', גליון ב' (ז), א'יר תשס"ב.

26. הרב ד"ר ריטר (רב הכלול ברוטרדם, הולנד), מחזקי הרת, שנה ב', גליון ט; ישוון, כרך 6, עמ' 445-448 (חוץ"ט, 1919).

27. הרב אברהם יצחק הכהן קוק, אגדות הרא"ה, ח"ד, סימנים תחק"פ, תחקפ"ד, א-כ"ד; מאמרי הראה, קו"ץمامרים, מכחים, עמ' 189-194.

28. שם. עיין ב"חברה ודת", לעיל, הערא 2.

29. עיין, שם. הרב יהיאל מיכל טוקצינסקי, האשה על פי התורה, פון י"א.

30. עיין ב"חברה ודת", לעיל, הערא 27. יש ציין, שמר חיים הרצוג, נשיא מדינת ישראל לשעבר, בהקדמה שכח לכתב הופעת כרך המאה של הירחון התורני סיינ' (כרך א, תש"י-תש"ו, תש"מ"ה), ذן בקצרה בעימות שהייתה בשנת תר"פ, בין הרב אברהם יצחק הכהן קוק והרב יהיאל ליב הכהן מימון, לקראות הצעעה לאספת הנכבדים (רכבי מוכסדים על ספרו של שבתאי טבת על דוד בן-גוריון): "ההוגים הרותים והחרדיים בישוב התנגידו הוריפה להשחתפות נשים בהכבה, והרב קוק אף חתום על קול קורא' נגד הבהירות... הרוב מימן העז לנצח ב글וי נגד הרב קוק, וככע, כי היקול קורא' שלו אינו בכחיתות פסק הלהה, כי אם נגיד רשות דעת בלבד... ובסתפו של דבר – בעקבות מאורעות פסח תרפ"פ – הצטרכ גם הרב קוק לעמדתו של הרוב מימון ותמך בחייבות, ואך ציון, כי הוא וזהה בעמדת הרוב מימון יד השגחה עלינו". עיין גם בחברה ודת, לעיל, הערא 2, עמ' 168.

(1) "שרהה" – אויל הטיון העיקרי נגיד זכות הנשים לבחור ולהבחר, והוא עמהת הרמב"ם, שיש איסור למגנה אשא לכל תפקידו שרהה. האטוללה המתירה מצינית, לעומת זאת, שרוב הראשונים חלקו על הרמב"ם, ולא פסלו אשא אלא למלכות – אבל לא לשאר שרות.⁵³ יתרה מזאת, הרי כתוב מהרש"ל:⁵⁴

אבל מצאתי בתשובה הרא"ש שכותב, שהאיש ר' משה בר מימון גדור היה מאד בכל ה指挥ת. מ"מ, כשהוא חולק עם ר'ת ור'י – שלא לשם אליו אלא לילך אחורי בעלי התוטפות. כי קבלה בידנו, שר'ת ור'י הטרופים, היו גדולים בחכמה ובמנין, יותר מן הרמב"ם.

וכען זה כתוב בשורת חווות יאיר:⁵⁵ "שקללה בידינו שחכמי צרפת – המה בעל תוס", – היו מופלגים וגדולים יותר מהרמב"ם. ועוד כתוב הרב אהרון אלפנדר:⁵⁶ שאין לפטוק כרמב"ם במקומם שהתוס' חולקים עליון, דרכם נינחו. א"כ, עליינו להכريع כבעל התוס' ושאר ראשונים, נגיד הרמב"ם, שאשה מותרת בשאר שרות.⁵⁷ ואולם, בנוסף לכך, קיים יסוד לטעון, שבחריות דמוקרטיות עוקפות את בעיה השרהה, אפילו לשיטת הרמב"ם. כדי להבין את היסוד לכך, נזהור לדון במקשו של דברה הנכיהה, שעליה נאמר (שופטים ד, ד): "... היא שפטה את ישראל בעו והנה עצם היותה שופטה, מהוות בעיה כפולה: (א) הקונסנזוס ההלכת הוא, שאשה פטולה לדוזן⁵⁸; (ב) שופטה – וזה גם תפקיד של שרהה וכפיה, שהר הנדרונים לפניה חייבות לציתת לפסק דיןנה. הרשב"א בחידושיו⁵⁹, דין בשאלות אלו וכותב:

יש לומר, שלא שופטה ממש אלא מנהיגה, כשופטיהם שיפטו את ישראל וاع"ג דאמירין בספריו: "שותם תשים עלייך מלך – ולא מלכה", החתום לא מניינה אותה, אלא היו נוהגים בה כדין מלכה, והיו נוהגים על פיה. אי נמי שופטה ודנה – שהיו מקבלים אותה, בדרך כלל אחד מן הקוכבים

53. עיין בשורת משפטיו עוזיאל, לעיל, הערכה 42; הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג, לעיל, הערכה 45, עם 102-113; שורת אגרות משה, לעיל, הערכה 25; ושורת בנין אב, לעיל, הערכה 55; הרב מנשה קלין שורת משנה ההלכת, ח"ז, סי' רנ"ד – מובא גם בשורת פרי מלכה, סי' ס"ה.

54. הרב שלמה לוריין, ים של שלמה, הקדמה לבבא קמא, באמצע ד"ה אף.

55. הרב חיים אייר בכרך, שורת חווות אייר, סי' קצ"ב.
56. הרב אהרון אלפנדר, יד אהרון על טור חומרם, סי' ג', בהגחות הב"י בשם מהר"ם מטיאול. והוא דבריו ביד מלאכי, ח"ב, כליל הרמב"ם, כלל כ"ח.

57. ועין במאמרו של הרב מאיר אמסטל, המאוור, שנה י"ב, קונטרס ב' (ק"ח), חזון-כטלן, עמ' 8 שהעריך כן, בקבורת על תשובה הרוב משה פינשטיין.

58. ש"ע, ח"מ, סי' ז, טען ד.

59. חידושי הרשב"א, שבועות ל, א, ד"ה ולא בنسימ.

המודרני בתורה הטמודדות עולמית, בכל הכבוד והיקר שהוא רוחש לרבות, ובכל שאיפתו העמוקה להכיר בסמכותה בחיי העם – מוכחה בכל זאת להישמע בשאלת זו לדעת הרבניים הגאנונים, שעמדו בראש ההסתדרות בכל משך עשרות השנים של קיומה, ושהנהיגו בשאלת זו היתר למעשה.

בין הפסיקים באטוללה זו נמנים: הראשון לציון הרב בן-ציון חי עוזיאל,⁴² הרב יעקב לעויניאן⁴³ והרב חיים הרשzon.⁴⁴ בעדין המודרני, הציגו אלייהם: הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג,⁴⁵ הרב שמואל טובייה שטערן,⁴⁶ הרב שמואל אלימלך טורק,⁴⁷ הרב שלמה גורן,⁴⁸ הרב שאול ישראלי,⁴⁹ הרב חיים דוד הלוי⁵⁰ והראשון לציון הנוכחי – הרב אליהו בקש דרורן.^{52,51}

כפי שציינו למללה, ל-"אטוללה המכמירה" כמה נימוקים ההלכתיים לאסור (שרהה, מנהג, וחשש לפוטיות), ונימוקים יותר השקפתים (צוניות, שלום בית, וקהלול המידות). ננטה לחתצת את תגובת אטוללה המתירים, לכל אחד מטעונים אלו.

42. הרב בן-ציון חי עוזיאל, שות משפטיו עוזיאל, ח"מ, סימנים ה' ו-ו'. ועין בהתחכחות בין הרב עוזיאל ובין הרב אברהם חפוטא, בשורת של האחוון, מענה לשון, ח"מ, סימנים א'-ג'. וכן מה שהעיר הרב שמעון חרוי, שער שמעון אחד, ח"א, סי' ד.

43. הרב יעקב לעויניאן, החורה והמדע (ניו יורק תרצ"ב), עמ' 54-55.

44. הרב חיים הרשzon, מלבי בקרדש, ח"ב (ניו ג'רזי-טרופ"א). ועין עוד בהתחכחות המופיעעה בחולקים בשבעון "העלם" (ג'ילנות כ"ג וכ"ד, בשנת ח"ט), ונופס שוב בשבעון "העבר" (כרך י', גילגולות ט"ז וז', בשנת 1920), לפי המלצת העורך, הרב מאיר בר-אלין.

45. הרב יצחק הלוי הרצוג, חחוקה לישראל על פי החורה (מוסד הרב קוק – יד הרב הרצוג, ירושלים), ח"א, פרק שביעי, עמ' 101-105, ובנספח פרק שביעי "שרהה בנים", עמ' 102-113. וכן גם בפרק שלישי, עמ' 43-47. אולם, הרב הרצוג הביע את דעתו, שעדיף היה לו הנשים לא היו לוחחות חלק בפוליטיקה. אבל הוא גם היה ער לכך, שבמציאות המודרנית לא ניתן למנוע זאת.

46. הרב שמואל טובייה שטערן, חוקת עולם (ניו יורק תש"י), כרך א', עמ' 55-78.

47. הרב שמואל אלימלך טורק, "דין אשא בנשיות הקהילה או בהיכני", הדרות, חוברת מ"א, ניסן-תשלא"ה, עמ' 63; שות פרי מלכה, סימנים ס"ז, ס"ט וע"א.

48. הרב הרachi שלמה גורן, ראיון ב"מעריב", י"ד ניסן תשמ"ח (1.4.88), חלק שני, עמ' 3.

49. הרב שאול ישראלי, עמוד הימין, סי' י"ב, פרק ה'; חווות בנימין, ח"א, שער ב', סי' י"ב. ועין גם בנספח ב'.

50. הרב חיים דוד הלוי, "זכות אשא לבחור ולהיבחר", חחומיין י' (תשמ"ט), עמ' 118; שות מים חיים, ח"א, סי' ע'.

51. הרב אליהו בקש-דרורן, תורת שבצל פה, כרך כ', תשל"ט; שות בנין אב, ח"א, סי' ס"ה.

52. עין עוד: הרב שמואל פרוכוש, משפט המלוכה בישראל (מוסד הרב קוק, ירושלים), פרק שביעי, עמ' 69-62; הרב שלמה חיים אבנור, מקדם לבית-אל, ח"א, סי' ל"ז – נופס חדש בשורת שאלות שלמה, ח"ד, סי' ל"ג.

וכען זה כתבו התוספות⁶⁰ הרמב"ן⁶¹ החינוך⁶² הריטב"א⁶³ הר"ן⁶⁴ והרשכ"א⁶⁵ בכ"ק⁶⁶, כל אחד בטגנווּנוּ הוֹא. וכן הביא להלכה עורך השולחן.⁶⁶ יש לציין, שלפי הтирוץ הראשון של הרשב"א, אין פירוש "שפטה את יִשְׂרָאֵל" – שהיתה שופטת ורנה, וכן לא היה לה מינוי כמניגת העם. למורתו זאת, העם ראה בה מניגת. הנגתה לא הייתה "מניגות חוקתית", שיש בה כוח כפייה ושורה, אלא "מניגות כריזומטית"⁶⁷ – בה העם קיבל לקיים את דבריה מרצון. לפי הтирוץ השני, אכן היה לה חחלת ומניגת, כשותפה וכמניגת, כוח כפייה. אולם, כוזה בא לה בהither, מכיוון שהעם קיבל מההתחלת מרווחה עליהם מרצון ("קבלו עליה"). המינוי שלה לא נחשב כשורח, מכיוון שמניגיה מההתחלת לא נכפה על העם מלמעלה", על ידי החלטת הסנהדרין או משיח על ידי הנביא, אלא צמה "מלמטה" – מההטכמה הכללית של העם עצמו.

והנה "האסכולה המתירה" טוענת, שבחריות דמוקרטיות הינן דוגמא ברורה של "קבלו עליה". כפי שציינו לעללה, בדמוקרטיה מוסכם מראש, שלמרות שהמייעוט הציביע נגד מועד מסויים בבחירה, מכיוון שאותו מועד זכה ברוב הקולות – הוא המניג המוסכם ומהמקובל על כולם.⁶⁸ מאוד יתכן, שגם בבחירה הבחירה, המיעוט גם יחד מקבלים את מרווחם עליהם מרצון ("קבלו עליה"). בסיכום, "האסcoleה המתירה" טוענת, שבדמוקרטיה חסרים האלמנטים הבסיסיים של שורה:

(א) בדמוקרטיה, המינוי לא נכפה על העם "מלמטה"; כוח הנבחר בבחירה דמוקרטיות, נובע מההטכמה הכללית של העם עצמו. דמוקרטיה במתווה היא "קבלו עליה", ולדעת חבל גדול מאד של ראשונים, אין בשלתו כזה איסור שורה לנשים.

60. מוסיפות יבמות מה, ב, ד"ה מ; גיטין פח, ב, ד"ה ולא; ב"ק טו, א, ד"ה אשר; שבאותו כת, ב, ד"ה שבועה; גדה ג, א, ד"ה כל; מוס' הרא"ש, שבאותו ל, א, ד"ה מתני' שבועה.

61. חידושי הרמב"ן, שבאותו ל, א, ד"ה מתני' שבועה.

62. חינוך, מצוה עז.

63. חידושי הריטב"א, שבאותו ל, א, ד"ה שבועה.

64. חידושי הרץ, שבאותו ל, א, ד"ה ולא בנים; רין על הריך, שבאותו ל, א, ד"ה מתני' שבועה.

65. חידושי הרשב"א, ב"ק טו, א, בתירוץ השני.

66. עורך השולחן, חומר, סי' ז, סוף ט"ק ד.

67. הסוציאולוג Max Weber עשה אבחנה בין "הכריזמה של המשורה" ובין "כריזמה של האדם". כאן מזכיר באחרון.

68. שו"ת פרוי מלכה, לעיל, הערא 47, סי' ס"ט.

ואכן, העיר הרב מרודי אליהו⁶⁹, שחיהים לוודה שכן קיים "קבלו עליה" אצל כל המערבים. לדעתו, דבר זה הוא אפשרי בקהל מצומצמת, ארגון או ישוב; אך זה כמעט בלתי אפשרי בעם שלם. ונראה שר"ל, שבמקרה של עם שלם, הרי יש אחות משמעותית שאנו הולך לקלפיות – ואלו שלא עצם אינם נשאים לדעתם, ואני מביעים את הסכמתם ואת קבלת תוצאות הצבעה. ברם, נלען⁷⁰, שיש להסביר על כך בשלושה אופנים:

(1) בעל החותמים⁷¹ הרוב יונתן אייבשין, כבר הודה, שאם השובי הקהלה קיבל עליהם אדרט פסול לתפקיד של שורה, הדבר מותר. ובאמת, כבר קדמוהו זהה החינוך⁷², שכח בקשר לקבלת דבריה כשותפה: "שקבילה עליהם ראשי ישראל אחד ואחריהם כל אדם – לדzon על פייה". מוכחה, איפוא, שלא דריש הקבלה של כל לטעון, שקביעה בחירותם לכלל הקהילה על ידי ראייה, והוא כען קבלת התוצאות מראש ע"י ראשי הקהילה.⁷³

(2) ועוד נראה, שהבחירותן הן מיסודי הדמוקרטיה והמיערכות השלטונית המודרנית המכוסת עליה. כליל הבחירה נקבעים ע"י החוק או חוקת המדינה, וכל אזרח ער לבך, שמניגי הקהלה נבחרים ע"י בחירות אלו. א"כ, כל אזרח מדינה דמוקרטית, מעצם היותם אזרחים, מסכימים לחוקיות הבחירה וקבעותם – בין אם הם מחליטים להשתתף בהם בפועל ולהביע את דעתם, ובין אם לא. דבר זה הוי "קבלו עליה", ע"י כל העם.

(3) בחירות הוי כען תיקון תקנות הקהלה, ומספקת החלטת הרוב או הסכמו.⁷⁴
(ב) ראיינו לעיל, שלדען הרמב"ם (הלכות מלכים, פ"א, ה"ז), אחת מהתכונות המהוות של מלכות היא, שהמלכות אינה מוגבלת בזמן: "כיוון שנמשח דוד... והרי המלכות לו ولבניו הזורמים עד עולם". אולם, לפי הכלל השני של דמוקרטיה,

69. הרוב מרודי אליהו, תחומיין ז', תשמ"ו, עמ' 58-59. ועיין גם במאמרו של הרוב בן ציון גשר, לעיל, הערא 20.

70. הרוב יונתן אייבשין, אורחים ותומים, חומר, סי' ז', ס"ק א.

71. החינוך, לעיל, הערא 62.

72. עיין מה שכתב הרב הרצוג, לעיל, הערא 54, עמ' 108.

73. עיין באוריות במאמרו של הרוב יונה דברת, "בחירות ומינוי נשים לתפקידים ציבוריים", בספר הקיבוץ כהלה (קבוץ שעלבום תדרים), עמ' 311-291.

מכאן נוכל ללמוד להלכה, של מנוי של גור או אשה לתפקיד שאין בו סמכות של כפיה, גם אם בעל התפקיד בעמדת מפתח, ודעתו של בעל התפקיד קובעת אם דעתו קובעת רק כמומחה, כמנהיג וכבעל הוראה, ואני יכול לכפות את דעתו, אין בה מושם מינני ושרה.

(ה) לדעת כמה פוסקים, אין אישור שרהה כשהנבחר אינו מחייב סופית לבדו. משום כך, אין בעיה אם המינוי הוא לעדשה של מהליטה ייחד בקבוצה – כגון מגני ל-”כנסת”⁷⁹, או למועדצה דתית⁸⁰, או כחברה בהנהלת בית הכנסת.⁸¹ כמו כן, אין זה נחשב כשרהה, כשהחאלתו של הנבחר חייבות אישור של גור מעליו – כגון מנהל בית ספר, שהחלהתו (כגון העסקת מורים או פיטוריהם) חייבות אישור של ועדת החינוך.⁸²

(ו) עוד כתבו מורה' הרב יהודה גרשוני⁸³ והרב אליהו בקשי דורון⁸⁴, שם גור או אשה מתאימים לתפקידים ביותר, ואין כמותם, מותר למונחים לתפקידי שרהה. מסקנה זו מבוססת על דבריו הריב”א⁸⁵, שכח, שטעיה ואבטלון נתמכו נישיאواب”ד – ”לפי שלא היה בישראל חשוב כמותם”.

(ז) מורה' הרב גershoni⁸⁶ מביא חידוש מוחותנו, הרב אליעזר טילבר, שאישור שרהה בנים אינו אלא בארץ ישראל ולא בחו”ל. דבר זה הוא לומד מלשונו הספרי הדורש: ”מרקב אחיך – ולא מחוץ הארץ” (ובתוספותה סנהדרין, פ”ד, ה”ו, איתא: ”אין מעמידין מלך בחו”ל”). לדעת הרב טילבר, חוות אינו בכלל מצוות ”שות תשים עליך מלך”, וכל מצוות מגני היא ורק בארץ ישראל. ואם כן, גם המיעוט של ”מלך – ולא מלכה”, הוא רק בא”י. הרב גרשוני מצין, שהחידוש זה לא נאמר להלכה, ואף השאירו בcz”ע.

79. הרב יוסף אפקה, האשה וחינוכה, אמנה תש”מ, עמי 37; וכן כתב הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג, לעיל, הערתא, 45, בנספח ”שרהה בנים”.

80. עיין בחמשך, בסעיף ח.

81. כן פסק הרוב יוסוף רוז הלוי סולובייצקי, כפי שציינו בהערה 3, לעיל.

82. הרב אריה ליב גרטנס, שו”ת לב אריה, ח”ב, סי’ כ”א.

83. הרב יהודה גרשוני, משפט המלוכה, הלכות מלכים, פ”א, סוף ה”ד, ושם, ח”ה. וכן כתוב בקובל יהודה, הערתא 11, לעיל, עמודים תק”א ו-תק”ג.

84. הרוב אליהו בקש-דורון, שו”ת בנין אב, ח”א, סי’ ס”א.

85. רובתוינו בעלי התוספות על חמישה חמoshi תורה, פירוש רבינו יהודה בר אליעזר, משפטים כא, א, ד”ה לפניהם.

86. לעיל, הערתא, 83, סוף ה”ה. אגב, דעתו של מורה' הרב גרשוני עצמה (שם ה”ד) היא, שדברי הספרי והתוספות נאמרו דוקא במתיחה – כמשמעותם את המלוכה ע”פ סנהדרין ונבי. אולם, מי שבא אח”כ – מדין ירושה – יכול להמנות אפילו בחו”ל. ועל סמך זה הסביר הרב, מדור הרכבתם

השmittת את דבריו הספרי והתוספות, מכיוון שרוד ובנוי זכו במחלוקת לעולם.

מוסכם מראש על ידי הבוחרים והנבחרים, שהבחירה הינה לבחופה מוגבלת^{75,76}. יתר על כן, לפי הכלל השני, גור הבוחרים יכול לסלק הנבחר על ידי הבעת אי-إيمان. משום כך, ידצא, שמנוי דמוקרטי מעצם מהותו, אינו מנוי של שורה.

(ג) עוד כותב שם הרכבתם: ”ומאחר שמושיח המלך, הרוי זה זוכה לו ולבניו עד עולם, שהמלכות ירושה”. בניגוד לכך, לפי הכלל השלישי מכללי הדמוקרטיה – בחירותה חן אישית, ואני עוברות בירושה. א”כ, שוב יוצא, שמנוי דמוקרטי אינו מנוי של שורה. לאור הנימוקים הנ”ל, אין כל פגם של ”שרהה” בבחירה הדמוקרטית של אשה (והוא הדין גור ונכרי), וזאת לモרות חסיבות התפקיד וכוחו. ומסביר הרוב שאל ישראלי:⁷⁶

[שהנבחרים בבחירות דמוקרטיות] אינם אלא בא כוח הציבור ושליחיו לפועל מה צריך לטובת הציבורו. ואעפ”י שיש בדים כוח להכריע וגם לכוף את המסרבים, אין זה ג”כ מכוח הזכיות שהוענקו להם, אלא החלטת הציבור הוא לפועל לטובת העניין הכללי – גם כשהחידושים סובלים או אינם מסכימים... ומכיון שאינם אלא שליחים, אין כאן גדרי שורה כלל... בnidon שלנו, אין מוסרים לו מעיקרה שורה ושלטון, אלא בשם של המוסרים הוא עושה מה שעושה, ועל כן יש אפשרות להגבילו בזמן, ואין גם מקום לדיני ירושה.

עוד מצינו בפוסקים נוספים נספחים להקל בשורה לנשים, במקרים ובתנאים מסוימים:

(ד) לפי התשובה הראשונה בחידושי הרשב”א הנ”ל⁷⁷ ובעוד ראשונים, אין אישור מגני ושרהה במניגות ”כרייזטית” – בו הציבור מצית מתרן רצון ולא מתוקן כפיה. בלשון הרוב בקש-דורון⁷⁸:

74. הרב מאיר ליבוש מלבייס, בהתרות והמצוות, על הפסוק ”לא תוכל לחט עליך איש נכרי”, מבחין בין לשם ובין לתה, ששימה מציין הסדר והכיבוע יותר מנהינה”. יצא לפ”ז, שמנוי אשה (אבל לא גור ונכרי), דרך ארעי, לשורה, מותר לכוי. וצ”ע בהגדורה המודעית של ארעי. ומצאות בשיחות הרב צבי יהודה (עוורן): הרוב שלמה חיים הכהן אביגן), סדרה שנייה, בשלח תשל”ד, להפטרה מס’ 3-2, עמי 26-27, שיש לכך לציבור לקל עליו פסולים ”לגבוי דברים ממונעים וחנויים שאינם נצחים... קבלתם זו אינה לעולם ועוד (במונון של ביטול החווה, חס ושלטום...)”.

75. הרב יצחק הלוי הרצוג, לעיל, הערתא, 45, עמי 97-96, מביע את דעתו, שהוא הנימוק העיקרי להיתר, ושולל את הנימוק ”קובל עלייהו”. ועיין עוז, שם, עמוד 102.

76. עמוד הימני, לעיל, הערתא, 49, אותו ח. ועיין גם שו”ת פרוי מלכה, לעיל, הערתא, 47, סי’ ס”ט.

77. לעיל, הערתא, 59.

78. לעיל, הערתא, 51.

במקרים הנדריטם שעלתה לדיןן שאלת זכותן של הנשים לבחור ולהבחר, הרי אלו שאמרו, עשו כן מעicker הדין – מטעם שורה, ולא מטעם מנהג.

(ג) יתר על כן, רק לפני כ-250 שנה, התחילת המubeר האיטי בעולם, משלטון אוטוקרטי – בו להנאה ציבוריית היו תפקדן שורה עם כוח שריוןתי, לשילוטן דומוקרטטי – שמובוסט על "קבלו עלייהו". סביר להניח, שעד לתחילת המאה ה-20, לא הייתה קיימת ההכרה ששינוי שיטת השלטון משפיע על שינוי ההלכה, מכיוון שהנאה ציבוריית אינה עוד בגדר של מינוי שורה. לכן, גם לא התקיימו התנאים הבסיסיים הדורושים לצידת מנהג.

(3) ו-(4) "פריצות וצניעות" – האמת היא, שבמאה ה-21 אנו חיים בחברה פתוחה. גם נשות ישראל, הצעירות ביותר, יוצאות ים מתחום הרבים "המעורבכ", בכדי לפרנס את משפחותיהם. בחירות מהניגות ונציגות, הולמת וראיה, חשובה כמו לרכת לעובודה. כמו כן, ניתן לקים חיים פוליטיים בצדיניות וצדינות. וזה לשונו הזוהב של הרב עוזיאל⁹⁵, בנושאים אלו:

משמעות פריצות? איזו פריצות יכולה להיות בדבר זהה, שכל אחד הולך אל הקלפי ומוסר את קרטיסים בחירותו. ואם באנו לחוש לכך, לא שבכת חי לכל בריה, ואסור יהיה לרכת ברוחוב, או להיכנס לחנותה אחת – אנשים ונשים יחד, או שאסור יהיה לישא ולחת עם אשה, משומ שעלי ידי יבואו לידי קרוב דעת, ומילא גם לידי פריצות, זהה לא אמרו אדם מעולם.

הסבירו נותרת לומר, דכל הכנסת רצינית ושיחה מועילה, אין בה ממש פריצות, וכל יום ויום האנשים נפגשים עם הנשים במשא ומתן מסחרי, ונושאים ונוחנים, ובכל זאת אין שום פרץ ושות צוחחה... ולא אמרו רבותינו: "אל תרבה שיחה עם האשה" (אבות, פ"א מ"ה), אלא בשיחה בטללה שלא לצורך, ושיחה כזאת היא הגוררת עון, אבל לא שיחה של ויכוח בעניינים חשובים וציבוריים; ואין היסבה במחיצת וכפיפה אחת לשם עבודה הציבור, שהיא עבודה הקודש, מרגילה לעבריה, ובמביאה לידי קלות ראש. וכל ישראל, האנשים והנשים – קדושים הם, ואינם חשודים בפריצת גדר הצדיניות והמוסר.

(5) ו-(6) "שלום בית וקלול המידות" – אם חוששים לערעור שלום בית בין בעל ואשתו וקלול מידות הנשים, עקב מעורבות ציבוריית, א"כ יש למנוע מהילדים הגדולים בבית להצביע או להתרמוד בבחירה, שמא יערערו יחסיהם עם החברים.

95. שות אופטאי עוזיאל, לעיל, העירה 42. ועין מה שכתב הרב הרוצוג, לעיל, העירה 45, עמ' 112.

אולם, מצאתי חבר לרוב סילבר, והוא הרב יצחק אייזיק הלוי הרוצוג⁹⁷, גם הוא מעלה את האפשרות שמצוות המלך, ועמה איסורי שורת, אינו נהוג אלא בארץ – ובארץ דוקא אחר ירושה וישראל, וכן דוקא לאחר שוכבשה כל הארץ על ידינו. ועוד כתוב, שמכיוון שקדושה שנייה לא באה ע"י ירושה וישראל, אלא ע"י החזקה ברשות כורש, יתכן שבכלל אין איסור שורה חל בזה"ז.

ברם, יש לציין, שהחינוך⁹⁸ כתוב לעניין מניין מלך נכרי: "ולענין שאר שררות בישראל, נהוג איסור זה בכל מקום שהם, אסור להם מן התורה למנות על הציבור אדם שאינו מבני ישראל". הרי, שהפרשנה נאמרה לעניין פטולי מניין, גם בחוץ'.

(ח) לדעת הרב אברהם יצחק הכהן קוק⁹⁹, הרוב דוד צבי הופמן¹⁰⁰ והרב יצחק אייזיק הלוי הרוצוג¹⁰¹, אין איסור שורה כshedover בהנאה נשים על נשים. מיושב בזה מנהג ישראל, למנות נשים בראש ארגוני נשים, לענייני צדקה, חברה, וtheses.

(2) "מנהג" – טענה נוספת שצינו האוטרים היא, שאפילו בלי להתחשב בשאלת השורה, הרי קיים היה מנהג, במשך דורו ודורות, שנשים לא היו מעורבות בבחירה נציגי הקהילה – כבוחרים או נבחרים. אולם, יש הדוחים טענה זו, מכמה סיבות:

(א) עד לתחילת המאה ה-20, גם בעולם הרחב לא עלתה לדיןן רציני, זכות הנשים לבחור ולהבחר, בגלל העמד החברתי הנחות של נשים באופן כללי. אכן, היו מקרים של נשים בהנאה ציבוריית, אבל מקרים אלו היו נדירות ביותר; אי-אפשר לקבוע מנהג בדבר שאינו שכיח.¹⁰² יתר על כן, אי-אפשר לקבוע מנהג על סנק העדר הנאה מסוימת, א"כ הקהילה החליטה לא לה坦גן ככח.¹⁰³

(ב) יש לציין, שטענת מנהג שיכת אך ורוק כשנושא עולה לדיןן – הלהקה למשה, וידוע שמצד הדין – הנוהג מותר, ומכל מקום מחייב להחמיר.¹⁰⁴ אולם,

97. הרב יצחק אייזיק הלוי הרוצוג, תחיקה לישראל על פי התורה (מוסר הרב קוק – יד הרב הרוצוג, ירושלים), ח"א, נספח ג', עמ' 158, העירה 1.

98. ספר החינוך מצוחה זהה.

99. גנו ראה, לעיל, העירה 6.

100. הרב דוד צבי הופמן, לעיל, העירה 37.

101. הרב יצחק אייזיק הלוי הרוצוג, לעיל, העירה 45, עמ' 113.

102. עיין במאמרו של הרב חיים צירוביץ, לעיל, העירה 44.

103. הרב ישראל שציפנסקי, "תוורת המנagogot", ח"ב, ט"ז; י"ט; שות אגרות משה, י"ד, ח"א, סי' י"ג. 104. עם' 32 – במיוחד עמ' 49-51; הרב דוד פרידמן (קורלינר), שות שאלת דוד, ח"א, קונטרס המנagogim, העירה 2; שות אגרות משה, י"ד, ח"א, סי' י"ג, אורח' ח"ג, סי' ס"ד ואורח' ח"ה, סי' ל"ח, ז.

ויתקללו מידותיהם. על כורחנו, שאין לחושש למגראות אלו בין בני משפחה – כשהמחלוקה נעשית מתחוך ונגיש כבוד ואהבה הדתית. ואם מידות הנשים נעלמות יותר мало של הגברים, על אחת כמה וכמה שיש צורך במעורבותן בחיבים הפוליטיים.⁹⁶

נשים בתפקידים ציבוריים בתקופה המודרנית – שיקולים נוספים

כמו שציינו בפתחה דברינו, רוב השיקולים והטיפולים בעד ונגד מיניות של אשה לתפקידים ציבוריים, שהועלו במחלוקה תר"פ, נדונו שוכ ושוב במשך השנים. כך היה כשהחלה הטערה בקשר לפניהן הגברת לאה שקדיאל להצטרכ למוסצת הדתית בירוחם, בשנת חשמ"ג. בעיתונות הדתית והחרודית דאז, הוכאו בעיקר הנימוקים להחמיר. טרם הכרעת הרבנות הראשית בנושא, פרטם המחבר הנוכחי, אמר קצרי⁹⁷ בו סוכמו דעתו ונימוקי האסכולה המקילה (עיין נספח 1).

כידוע, מוסצת הרבנות הראשית הכרעה נגד צירוףן של נשים במוסצת הדתית. לעומת זאת, בית משפט העליון, שבו כבית משפט גבוה לצדק, הורה שיש לאפשר לגברת שקדיאל להצטרכ למוסצת הדתית של ירוחם.⁹⁸ יש לציין, שלא הופעה תושבה הלכתית מונפקת מטעם הרבנות הראשית בנושא. אולם, הסוקר את הרדיוותם זההינו בעיתונות היום, מקבל רושם ברור, שהשיקולים ההלכתיים שהזוכרו לעילו, לא היו העקרוניים בהכרעתה של מוסצת הרבנות הראשית. להלן חלק מהנימוקים, שהופיעו בעיתונות הדתית:

מה החלפת הבג"ץ עליה, כי המוסצת הדתית הינה גוף אדמיניסטרטיבי בלבד, שעוסק במתן שירותים דתיים לאוכלוסייה. הרבנות הראשית דוחה טענה זו, וקובעת, כי המוסצת הדתית עוסקת מתוקף תפקידיה גם בעניינים הלכתיים, ולפיכך חייבים תלמידי חכמים להיות מעורבים בהחלטות המוסצות הדתיות... הרבנות הראשית מסכימה, אם כך, שאשה אכן יכולה לבחור ולהבחר לכל מיני מוסדות, מה שאין כן לגבי המוסצות הדתיות – בהם לא היה בעבר יציג נשים. כך היה הדבר במשך מאות שנים – בארגוני הקהילות בחו"ל, וכך במוסצות הדתיות – מאז הקמת המדינה. מכך זה, קבעה הרבנות הראשית, צריך להימשך – ואין כל מקום לשנות מה המצב הקיים. הרבנות

הראשים צינו, שבמוסצת הדתית צריכים לשבת תלמידי חכמים, והמצוות של נשים במוסצת יביא לכך, שהמוסצת הדתית תהיה מורכבה מנושאות {=חלשות}.⁹⁹

הרבי הראשי לישראל, הרב אברהם שפירא, דיבר על שלושה נימוקים, לדעת הרובנים – חבורי מועצת הרבנות הראשית לישראל, בעניין ישיבה מעורכת של אנשים ונשים, מהיבר (א) דרכי צניעות לפני ההלכה, בעניין ישיבה מעורכת של אנשים ונשים, מהיבר יותר במוסצת דתית – המטפלת בענייני דת, מאשר במוסדות אחרים. (ב) יש לו גם תוקף של מנגנון מדורות, במוסצת כזו, ואין לשנות. (ג) אם לא תהיה שמירה של מנהג זה של צניעות, תלמידי חכמים ימנעו מלשבת במוסצת דתית. הרבי הראשי הסביר, שככל המועצות – אין יותר שיחיו שם תלמידי חכמים. מוסצת דתית לא תלמידי חכמים, היא חלה, ולכן תקרא נמושה.¹⁰⁰

אם ציבור בוחר באשה כחברת ועד – אין שום חרומה עליו, כי "קיבלו עליהם", ובכלד שישיבות הוועד הזה, כמו במקורה של מוסצת דתית, יתקיימו בצورو מכובדת ובצניעות. אבל לכלת ולכוף, על ידי חלק של הציבור על חלק של השני שלא "קיבלו עליהם", את הכוורת בישיבה עם האשה – אני חושב שהוא לבבוז של האשה.¹⁰¹

מהפסקאות הנ"ל ברור, שבחינת "הלכה צרופה" – מטעמי שורה וכדומה – לא ראתה מוסצת הרבנות הראשית טעם לאסור כניסה אשה למוסצת הדתית. להפנ לדעתה, אין מניעה שאשה תשתcorp בזעירות ציבורית: "הרבות הראשית מסכימה אם כך, שאשה אכן יכולה לבחור ולהבחר לכל מיני מוסדות". אולם, כשباءו מוסצת הרבנות הראשית לדון בצירוף נשים למוסצת הדתית, היא הכרעה לאסוו את השמתפותן – משיקולי "טובת הציבור". לדעתה, חשוב שתלמידי חכמי ישתלבו בדרוני המוסצת הדתית – זה מקום הטבעי, ויש להחשש, שיסרבו תלמיד חכמים להשתcorp, אם הישיבות תהיה מעורבות – נשים וגברים.¹⁰²

99. "מוסצת הרבנות קבעה בעקבות פס"ד בג"ץ בנושא לאה שקדיאל: אין לשפט אשה בהרכב מועצת דתית,"הצופה", ט"ו סין תשמ"ח, עמ' 1.

100. "הגר"א שפירא מבהיר התנגדות הרבנות הראשית להכוורת במוסצת דתית", "הצופה" כ"א סין תשמ"ח, עמ' 6.6.88.

101. ראיין עם הראשון לציון – הרבי מרדכי אליהו, "האשה הדתית", מוסף להצופה", פרשת תולדות תש"ג, עמ' 1.2.89.

102. הרב אליהו בקש-דורון חלק על קביעה זו, בchnerו: "אם מבחינה הלכתית... אין בעיא אם אשש בח מוסצת דתית... מצער לשמעו שרבענים החובבים אמרו שמוסצת דתית יושבים תלמידי חכמי שמתעסקים בהלכה" (יומן והישי", י"א סין תשמ"ח, עמ' 20). כמו כן, אמר הרב חיינו דוד הלווי, "כפי חבורי המוסצת הדתית הם בעלי בתים פשוטים שלא מבנים בהלכה ולא עוסקים

96. שו"ה משפטין עוזיאל, לעיל, הערכה 29.

97. "נשים במוסצת דתית – נימוקים בהלכה بعد", הרבי אריה אברהם פרימר, "הצופה", יום שני, א' מרחשון תשמ"ז (3.11.86), עמ' 3.

98. בג"ץ 153/87, לעיל, הערה 2.

מזכיר אחיך... לא תוכל לחת עליך איש נכרי...". לדעת הרמב"ם (הלכות מלכים, פ"א, ה"ד-ה), פטוק זה שולל מנכרי, גר ואשה, לא רק מלכות, אלא כל משימות או מינויו שורה על הציבור. מובן, שהמנהיגות של הנביאה דברה, והגרים שמעיה ואבטלון, עורה עניין רב בספרות ההלכתית. אולם, אין רצוני להאריך בזה.

והנה ידוע דעתו של הראשון לציון – הרה"ג בן ציון חי עוזיאל וצ"ל, שכתב בש"ת משפט עוזיאל (חו"מ, סי' ה-ו), שモතך לבוחרASAה לתפקידו מהמנהיגות בבחירה דמוקרטיות, מג' טעמים: א) שאין דעת הרמב"ם מקובלת לפסק הלכה מוחלט, ויש הרבה ראשונים החולקים עליו; ב) לא נאמר איסור שימה, אלא במינוי הנעשה ע"י סנהדרין; ג) בחירות דמוקרטיות הן בגדר "קיבלו עלייהו" (קיבלו עליהם מרצון), ולא "מנינוי".

גם הרוב הראשי לחיפה – הרה"ג אליהו בקשי דורון, הכריע להקל, במאמרו המקיים "סמכות והנengaה לנשים וגורים" (תורה שבعلפה, כרך כ, תשל"ט, עמ' ס"ז; נדפס שוב, בש"ת בנין אב, סי' ס"ח), מהטעם של "קיבלו עלייהו". והוסף, שיש הרבה ראשונים החולקים על הרמב"ם, באיסור שורה לנשים בכל המשימות. ובאמת, כן כתוב הפסקה הגדולה – הגרא"מ פינשטיין וצוק"ל, באגדות משה (יו"ד, ח"ב, סי' מ"ד ומ"ח), שהחידר לאלמנה להיות משגיחת כשרות תחת בעליה – למרות שילדתו, השגחה היא מינוי ותפקיד של שורה.

הרה"ג אריה ליב גורדנס (אב"ד בלונדון, ועדת בירושלים), בש"ת "לב אריה" (ח"ב, סי' כ"א), דין במינוי גור למנהל בית ספר, וכתב שם להתייר – מהטעם ש민ינוי אינה שורה, מכיוון "שאין בידו לעשות החלטות" בלבד, רק עם הסכם הוועד. והנה גם חבר במועצה דתית אינו מכוריע בשאלות בלבד, אלא יחד עם חבריו למועצה.

הרה"ג שאול ישראלי (חבר ביה"ד הגדול בירושלים), בספריו "עמוד הימני", (סי' י"ב, פרק ה'), דין בארכיות בשאלת בחירות נכרי למוסדות מנהליים עירוניים ומדיניים. למרות שאיסור שורה אצל נכרי הוא מפורש בתורה, מכל מקום, مصدر הרוב ישראלי לקולא. שט, באות קטן ח', כותב הרוב, וז"ל: "וְהַנְּרָאָה, שִׁשׁ לְדוֹן בְּנֵחֶרְיוֹן עַל דָּרְךָ הַבְּחִירָה הַנְּהוּגוֹת בְּמִדְיָנָה, שַׁהְיָא בְּחִירָה לְזָמָן מְסֻומָּם. וְאַن הַבְּנִים בְּכִירָיו הַלְּכָה, אֲלָא רַק בְּכִיעוֹת מִנְחָלוֹת" ("הצופה", ע"ק כ"ב אלול תשמ"ז, עמ' 4).

גם הרוב שלמה גורן כתב: "אם רבנים יושבים בעיריות ואפיקו בכנסה עם נשים, איןנו מוציא כל פסול בכך שאשרה תשרות במועצה דתית" (צומת השرون, גליון 188, עמ' 13).

103. העיר הרוב יצחק ולב"ג, לשעבר ראש המועצה הוזתית בירושלים: "ירדתי שהדבר [=הצופות הרפורמיים והקונסובייטיים למועצה הוזתית] בלתי מנע. לכן אני יכול לומר היום, שבו היהת טעת קשה, שתאת המלחמה הקשה ניהלנו בתחום זה [=בשאלת הצטרופת נשים למועצה הוזתית], שרוב פוקדי ההלכה לא כל כך אוטיסטים אותו. ירינו את כל התנתנאים הכל' חזקים במאבק הזה, וכשהגענו לעניין הרפורמיים, כבר לא היהת חמושת" ("יום הששי", ט' בשבט תשס"א, עמ' 21-20).

104. חוות שורי אש, לעיל, העירה 37. ועיין פרופ' מנחם אלון, לעיל, העירה 2, עמ' 260.

אמנם, נראה שהיה שיקול חשוב נוטף, שלא בא לידי ביטוי בהצהרות הפומביות של הרבנות הראשית, אבל הטריד אותו לא מעט; הוא החשש, שהניסיונות להכניס אשה למועצה הדתית, בעל כרחם, היה חלק ממתקפה כללית נגד הרבנות – בניסיון להחליש את מעמדה.¹⁰³ נימוק זה בא לידי ביטוי, באשובה שקבלתי מהרב שאל ישראלי – ראש ישיבת מרכז הרב, וחבר הבית דין הגדול בירושלים (עיין נספח 2).

ט. סיכום

ראינו ששאלת זכות הנשים לבחור ולהבחר, הינה נושא חשוב וסבור, שמשמעותה מרדי פעם בפעם בנסיבות ההלכתית. בשאלה זו, בא לידי ביטוי, מגוון רחב של דעתות. ואילו לשאלת ההכרעה, נוכנים גם היום דברי החכמה, שכתבם הרב יתיאל יעקב ויינברג, בשנת תש"א¹⁰⁴: "...ולמה לי לתקוע את עצמי במקום מחלוקת של האוסרים ומתרירים, נניח הדבר לזמן שיבא ויכריע". ואכן, עיון קל במציאות החיים הדתיים בדורנו, הן בארץ והן בחו"ל – לרבות בתגובה הפורשת של מועצת הרבנות הראשית, לפסקת בית המשפט העליון בעניין להאה שקדיאל – מגלה מיד, כי הזמן עשה את שלו. וה מבין בין.

נספח 1

נשים במועצות דתיות – נימוקים בהלכה بعد "הצופה" – יום שני, א' מרחשון תשמ"ו (3.11.86, עמ' 3)

מאת הרוב אריה אברהם פרימר, רוחבotaות לפני כמה שבועות, התהilih הדיוון הציבורי בשאלת מינוי נשים למועצות דתיות. לצערנו, טרם פורסם דין ההלכתית בנושא, או חווית דעת מטעם הרבנות הראשית. כדיועז, הבעייה ההלכתית נובעת מהפסקוק (דברים יז, טו): "שומ תשים עלייך מלך..."

בכircular ההלכה, אלא רַק בְּכִיעוֹת מִנְחָלוֹת" ("הצופה", ע"ק כ"ב אלול תשמ"ז, עמ' 4). גם הרוב שלמה גורן כתב: "אם רבנים יושבים בעיריות ואפיקו בכנסה עם נשים, איןנו מוציא כל פסול בכך שאשרה תשרות במועצה דתית" (צומת השرون, גליון 188, עמ' 13).

103. העיר הרוב יצחק ולב"ג, לשעבר ראש המועצה הוזתית בירושלים: "ירדתי שהדבר [=הצופות הרפורמיים והקונסובייטיים למועצה הוזתית] בלתי מנע. לכן אני יכול לומר היום, שבו היהת טעת קשה, שתאת המלחמה הקשה ניהלנו בתחום זה [=בשאלת הצטרופת נשים למועצה הוזתית], שרוב פוקדי ההלכה לא כל כך אוטיסטים אותו. ירינו את כל התנתנאים הכל' חזקים במאבק הזה, וכשהגענו לעניין הרפורמיים, כבר לא היהת חמושת" ("יום הששי", ט' בשבט תשס"א, עמ' 21-20).

אלג. וכן פסק הרה"ג שמואל אלימלך טוירק, במאמרו "דין אשה בנשיאות הנהלת הקהילה או ביהכ"נ" (הזרות, חוברת מ"א, ניסן תשל"ח, עמ' 63). כדי לא להאריך יותר מדי, אזכיר רק עוד שני גורמים שהכוינו מהנימוקים שצינו לעללה, بعد השתחפותן המלאה של נשים – הן כבוחרות והן כמוסדות – בבחירות דמוקרטיות. כן דעת הרב חיים צרנוביץ, במאמרו "לשאלת בחירת הנשים", שהתפרנס לראשונה בשבועון "העולם" (גיליונות כ"ג וכ"ד, בשנת חרא"פ), ונדרפס שוב בשבועון "העבר" (כרך י, גיליונות ט"ז וו"ז, בשנת 1920), לפי המלצה העורך, הרב מאיר בר-אלין זצ"ל. כמו כן, יש לעיין בתשובה הארכוה של הרה"ג חיים הירשנון זצ"ל (מחותנו של הגרא"פ פרנק זצ"ל, רבה של ירושלים), בספר, מלכי בקדושים, ח"ב (ניוג'ורי תרפ"א). ויש לציין, שבחלקים ד' ו-ז' של המלכי בקדושים, מופיעים מכתבים מכמה וכמה תלמידי חכמים מכל קצוות תבל, שהעירו הערות, וחזקו ידיו של הגרא"ח הירשנון.

בנוגע לשאלת הטעיפות של מועצות דתית, כבר אמר הרב הראשי לתל אביב-יפו, הגרא"ד הלוי, כי חכבי המועצה הדתית הם בעלי בתים פשוטים שלא מבינם בהלכה ולא עוסקים בבבורי הלהכה, אלא רק בעניות מנהליות (הצופה, עש"ק כ"ב אלול תשמ"ו, עמ' 4). יתר על כן, העיר הגרא"מ לאו, רבה של נתניה: "שלא כל חבר במועצות הדתיות, הוא ירא שמים ומדرك במצוות" (הצופה שם). על כן דא,صاحب הגרא"מ פינשטיין צזוק¹⁰⁵, באגדות משה (יו"ד, ח"ב, תשובה מה"ה), שמנינו מי שיאנו ירא שמים הוא ודאי אסור, וליכא שום ספק בזה, ודין זה חמור יותר ממיini אשה. יתר על כן, צריכים לפעול بعد מינוי נשים כשרות, על פני אנשים שאינם יראי שמים, ע"ש.

והנה ידוע לי, שהציגי בסקירה זו, בעיקר, הנימוקים להקל. אורlam, לאחר שכלי התקשרות נוטים להציג לפניו הצביעו דווקא הדעות המכמירות, רצינו להעלות על שולחן מלכים גם הצדדים להיתר. ונראה לנו, שבדאי הם הפסיקים החשובים מדור הקודם ומדורנו אנו, שצינו לעללה, לסמוק עליהם אפילו שלא בשעת הדחק. אנו חפילה, שהערותינו אלו יבואו לידי עין ודין מكيف בשאלת זו, על ידי אלו שעם ההלכה וההכרעה.

נספח 2

תשובה כ"י מהרה"ג הרב שאול ישראלי זצ"ל בעניין נשים במועצות דתיות – מיום כ"ח תשרי תשמ"ז (31.10.86) ב"ה, עש"ק בראשית, תשמ"ז – ירושלים

לכבוד
הרבר ארייה פרימר
רחובות
שלום רב,

קיביתי מכתבך מיום א', ט"ז [בתשרי תשמ"ז], ובכאן חשובי. ראשית, מעולם לא שמע מישחו ממני, שאינו מנגדך למינוי (או בחירות) אשה למועצה הדתית. יכול להיות שמשהו דיק וויהן שעדמתה היא שללית. ואכן, אין דעתך נוחה מגילוי התחלהות שמלגות נשים מסוימות לקחת חלק בפעולות בשטח הרת, שלא היו מקובלות עד עתה, חוות מאשר בחוגים ופורומים. דומני, שהתחלהות זו מעוררת חששות. אם הותינו וסבתוינו היו מסורות לעניין הדת, לא פחות מhalbו, ותמהה שנדרחות דוקא למקומות אלה, מבלתי להרגיש כי בפוץ גדרים, אין לדעת להיכן יגיעו הדברים.

וזה הנקורה המסתוכנת במהלך זה. האם חסרים שטחי פעולה לאשה דתית? האם גמilot חסדים, מתן בסתר, עזרה לחולמים וקשיים ופעולות בשדרה החינוך, אינם שטחים שדראי לענות בהם? ואם אפשר לומר, שבשתת והশולבות הנשים במדה מסוימת? האם אין כאן מעשה לתפיסת שטחי ראה, מבלתי שהרצון להאריך?

ערצי הדת והחרותם בכל שדות הציבור, יהי' הכוח האמתי הדוחף לכך? כבورو מדבר על השאלה הטעיפית של חברות במועצה הדתית. האם כבورو חושב, שבזה יגמר הדבר? הן כבר עיננו רואות את המפלגות החלילניות שעשו על המציאות, וכולם נעשה לפתח מעוניינות למנות את נציגיהם, יותר נכון – נציגותיהן, לגוף הבוחר של רב הראשי לתל-אביב. הן לא נתעה, שמח-מחורתים, תופיע דרישת למנות "רבנית" במקום "רב". והרי גם זה לא קשה למצוא סימוכין – דברווה הנבואה וחולדה הנבואה.¹⁰⁵

ולמה לא, למה צריכות היישבות להיות מוסדות דוקא לנערים ולבחורים, ואם נערה רוצה ללמוד תורה, למה נפריע בערדה. גם לשאלת הטעיפות, הרי אם אשכח ב_moועצת הדתית, הרי אין זה

105. ההקוזות במהלך מלחך זה, מופיעות במקור.

מן הנמנע שתכחן גם בראש המועצה הדתית. איני רואה הבדל עקרוני. אבל הרי לא יתכן שלא תחתעורנה מדי פעם בעיות במועצה, הדורשות התיעצות מוקדמת עם הרוב המקומי; תבוא איפוא אשה זו, ראש המועצה הדתית, נכנסת ויזצת בלשכת הרוב הראשי, תהיינץ אותו, ו אף לעיתם תחוכח אותו, כדברו של עולם. ושיח שיג זה, שבין הרוב לבין האשה, האם אינו עלול להביא להוצאה לעז, אם בצדך ואם שלא בצדך. בכל זאת, הן הזיהרו חכמים במקצת אבות, משהו בעניין זה.

אין זה מהדורמה למה שכחכנו בעניין שיתוף אשה, ואף נקרי, בנסיבות כלליים, כשם שאין לנו נגד נשות חיל העוסקות במסחר, או בנסיבות מדעיים וחונקיים. אבל דבריהם שמיוחדים לענייני דת, בעלות אופי ציבורי, הדבר הוא בלתי רצוי. כך נראה דעתנו. אך כאמור, לא הבהיר אותה ברבים. ואם מוסרים ממשי, אין זה נכון. בברכת התורה והארץ

ש. ישראלי

נ.ב.

תודה על המאמר במקומה של האשה, המראה על ידיעה נרחבת ותחעשות בנושא בכובד ראש. אך כאמור, אין לנו עניין לנושא המעשי, המעשיך את המחשבה בשעה זו.

ש.ג.

גדולה נקמה

ראשי פרקים:

- א. יחיד וציבור במלחמות מצויה לפי הרמב"ם וחייבון
- ב. ההבדל בין מלחמת זו עממין למלחמות עמלק
- ג. מלחמה ונקמה הציבור ולא היחיד
- ד. מלך פורץ לו דרך
- ה. הנקמה לה, ולא לבני אדם
- ו. החסד קיים גם במעטו

הרוב גרשוני ז"ל פתח במשפטו החורני צוהר אל משפט המלוכה האבודים, בעקבותיו עסקו בשאלות אלה מעגלים רחבים יותר וכן הולכים ומתהלים לנו היסודות שהשתכלו בשנות הגלות הארוכות. יש הטועים וסבורים שנקמה היא מצויה המסורה לכל. בכוונתי להראות שאין הדבר כן, חורך כדי ביאור כמה מהלכות מלחמה.

א. יחיד וציבור במלחמות מצויה לפי הרמב"ם וחייבון

הגאון הרב יהודה גרשוני ז"ל הביא בספרו "משפט המלוכה", את דברי ספר החינוך על הרגת זו עממין (מצויה חכ"ה): "ועובר על זה ובא לידי אחד מהם וכיול להרגו מבלי שישתכן בדבר ולא הרגו, ביטל עשה זה". כודרכו יסיד ספר החינוך את דבריו על הרמב"ם (מלכים פ"ה ה"ד): "מצוות עשה להתרים שבעה עממין שנאמר התרום תחרומים, וכל שבא לידי אחד מהם ולא הרגו